

Poľovníctvo a rybárstvo

12

ROČNÍK XXXII • 1980

Cena 4 Kčs

O HREBENAČKÁCH A KOLKOCH

K. HENSEL

Najrozšírenejšími a vari najpočetnejšími morskými rybami sú ostnatoplutvové ryby, tzv. Actinopterygii. V sladkých vodách sú ostnatoplutvé zastúpené oveľa skromnejšie, iba niekoľkými čeľadami. Z nich len tri majú väčší počet druhov. Jednou z takýchto čeľadi sú i ostriežovité ryby (Percidae), ktoré majú domov i u nás.

Ostriežovité ryby vznikli pravdepodobne v paleogéne, teda zhruba pred 65 miliónmi rokmi, z anadromnej (t. j. do sladkých vôd ťahnucej) vetvy čeľade morských ostriežov (Serranidae). Predpokladá sa, že sa najprv objavili v Európe. Pozdejšie sa dostali pevninským severoatlantickým mostom do Severnej Ameriky. Keď tento most zanikol, začali sa ostriežovité vyvíjať na oboch kontinentoch nezávisle. V Severnej Amerike tak vznikla skupina (tzv. tribus) nazývaná Etheostomati, v Európe zasa tribus Percini, Luciopercini a Romanichthyini.

V Európe boli kedysi ostriežovité ryby početnejšie zastúpené ako sú dnes. Keď v oligocéne, zhruba pred 30 miliónmi rokmi, začali z Ázie do Európy prenikať kaprovité ryby, ostriežovité podľahli ich silnému konkurenčnému tlaku, výsledkom čoho je dnešný, nevysoký počet druhov (dokopy 13). Z nich sa väčšina vyskytuje endemicky, teda len v určitých povodiach a nikde inde na svete.

Do Severnej Ameriky prenikli kaprovité ryby neskôr, až v miocéne; teda asi pred 20 miliónmi rokmi. Boli to ale zástupcovia jednej a pomerne primitívnej vetvy. Preto sa severoamerické ostriežovité ryby mohli vyvíjať oveľa nerušenejšie ako európske, výsledkom čoho je dnešných 146 druhov.

Počas oligocénu sa vytvoril kontakt medzi Európou a Sibirou. Na Sibír vtedy preniklo niekoľko rodov ostriežovitých rýb. Dnes tam žijú štyri druhy.

O pár miliónov rokov neskôr — v neogéne, asi pred 7 miliónmi rokmi, prenikli do Severnej Ameriky ďalšie dva rody ostriežovitých — zubáč (Stizostedion) a ostriež (Perca). Umožnilo to spojenie riečnych systémov buď na severe Atlantického alebo na severe Tichého oceánu. Názory o tom sa rozchádzajú.

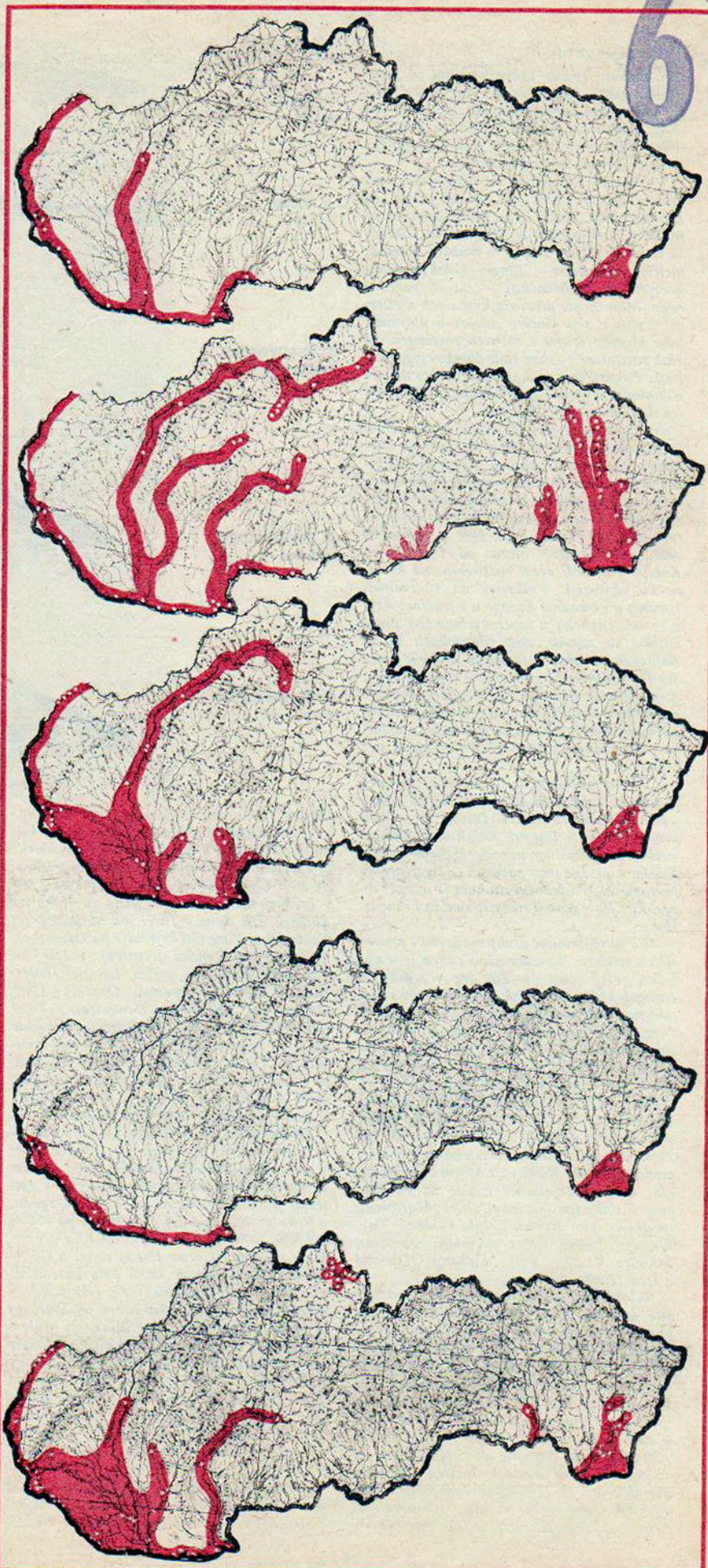
V súčasnosti sa ostriežovité ryby vyskytujú v Európe, v severnej Ázii a v Severnej Amerike. Dovedna poznáme 9 rodov a 163 druhov ostriežovitých rýb. Z nich dovedna 149 druhov sa vyskytuje v Severnej Amerike, 13 v Európe a 4 v severnej Ázii.

Ostriežovité rozdeľujeme do dvoch podčeľadi (nazývame ich Percinae a Luciopercinae) a štyroch tribov. Tribus Percini zahŕňa tri rody (Gymnocephalus, Perca, Percarina) a o-

Pokračovanie na str. 28

Mapka

1. Rozšírenie kolka veľkého na Slovensku
2. Rozšírenie kolka malého na Slovensku
3. Rozšírenie hrebenačky pásovej na Slovensku
4. Rozšírenie hrebenačky vysokej na Slovensku
5. Rozšírenie hrebenačky obvyčajnej na Slovensku

sem druhov. Tribus *Etheostomatini* tri rody (*Ammocrypta*, *Etheostoma*, *Percina*) a 146 druhov. Tribus *Lucioperchini* má iba jediný rod (*Stizostedion*) s piatimi druhmi a konečne tribus *Romanichthyini* dva rody (*Romanichthys* a *Zingel*) so štyrmi druhmi.

Na území Slovenska sa vyskytuje osem druhov ostriežovitých rýb, ktoré patria do štyroch rodov. Zatiaľ čo tri druhy patriace do rodov *Perca* (ostriež) a *Stizostedion* (zubáč) sú všeobecne dobre známe, o druhoch zostávajúcich dvoch rodov — *Zingel* (kolok) a *Gymnocephalus* (hrebenáčka) — sa to povedať nedá. Málo sa vie predovšetkým o ich rozšírení. Existuje síce viacero údajov o úlovkoch toho ktorého druhu v rôznych povodiach, sú však roztratené v celom rade článkov prípadne kníh. Pokúsil som sa o zhrnutie týchto údajov a doplnené o vlastné pozorovania, predkladám ich čitateľom nášho časopisu.

Na Slovensku žijú tri druhy hrebenáčiek: hrebenáčka obyčajná (*Gymnocephalus cernuus*), hrebenáčka pásavá (*Gymnocephalus schraetseri*) a hrebenáčka vysoká (*Gymnocephalus baloni*). Okrem týchto druhov je známy ešte jeden — hrebenáčka bodkovaná (*Gymnocephalus acerinus*). Táto žije v severných prítokoch Čierneho mora, od Dnestra po Kubáň. Najväčší areál rozšírenia má hrebenáčka obyčajná. Vyskytuje sa v severnej, strednej a východnej Európe a v severnej Ázii, a to od Anglicka a severovýchodného Francúzska na západe, riek vlievajúcich sa do Baltského a Bieleho mora na severe a povodia Dunaja na juhu, cez všetky sibírske rieky, až po povodie Kolymy. Hrebenáčka pásavá je endemitom povodia Dunaja a Kamčije, hrebenáčka vysoká je známa zo stredného a dolného toku Dunaja a jeho väčších prítokov, tiež z Dnepra.

Celkove poznáme tri druhy kolkov, dva z nich sa vyskytujú aj u nás. Kolok veľký (*Zingel zingel*) žije v Dunaji a v jeho prítokoch, tiež v Dnestri. Kolok malý (*Zingel streber*) je endemitom povodia Dunaja; v rieke Vardar však žije jeho poddruh (*Zingel streber balcanicus*). Posledným druhom je *Zingel asper*. Žije len v povodí rieky Rhône vo Francúzsku.

Ako sú spomínané druhy rozšírené v slovenských vodách? Najzaujímavejším z nich je u nás kolok veľký (obr. 1). Žije len v prudších častiach hlavných riečisk veľkých tokov s dostatočnou hĺbkou vody, a to výlučne v nížinnej zóne. Vo Váhu vystupuje zhruba po nadmorskej výške 160 m a spád 0,88 ‰, v Nitre po asi 105 m a 0,3 ‰, v Hrone po 110 m a 0,6 ‰, v Ipli po asi 125 m a 0,3 ‰, a v Morave po 220 m n. m. a 0,6 ‰ spádu. V riekach povodia Tisy stúpa len po 110 m n. m. a 0,5 ‰ spádu. Výskyt tohto druhu je doložený z Dunaja (od Bratislavy po Štúrovo) a z jeho prítokných ramien (Sulavy, Bodíky), z Moravy (po Hodonín, v minulom storočí vzácné až po Olomouc), Váhu (po Piešťany), Nitry (Martovce), spodného toku Hrona, z Ipla (Salka), Tisy, Bodrogu (údaje len z minulého storočia), Latorice (Leles, Bol), Laborca (Oborín) a Uhu (Pavlovce).

Kolok malý (obr. 2) sa vyskytuje podobne ako predošlý druh vo veľkých nížinných tokoch, t. j. po asi 200 m n. m. a 1 ‰ spádu na západe a 100 m n. m. a 0,5 ‰ spádu na východe Slovenska. Okrem toho sa vyskytuje aj v tokoch podhorskej zóny: v západnej časti Slovenska do asi 280 m n. m. a nad 2 ‰ spádu, vo východnej časti už od 120 m n. m. a nad 0,5 ‰ spádu. Je to nehojný druh, vyskytuje sa ale častejšie ako kolok veľký. Je známy len jediný prípad, z Ondavy, kedy jeho úlovok tvoril až 12 % celkového počtu ulovených rýb. Jeho výskyt sa udáva z Dunaja (od Bratislavy až po Štúrovo) a jeho prítokných

1. Kolok veľký

2. Kolok malý

3. Hrebenáčka pásavá

4. Hrebenáčka vysoká

5. Hrebenáčka obyčajná

ramien (Čilistovo), z Moravy (po Hodonín, v minulom storočí vzácné po Olomouc), z Váhu (po Trenčín). V minulom storočí ho ulovili aj v Kysuci. Pred naplnením Oravskej priehrady žil v Čiernej Orave, dnes sa vyskytuje len v spodnej časti Oravy, od ústia do Váhu po Podbiel. Žije ďalej v Turci (od Moškovca po Košťany), v Nitre (od Prievidze po Opatovce), v Hrone (po Banskú Bystricu), v Ipli (po Slovenské Darmoty), v Tise, Latorici (Leles, Bol), Laborci (Humenné, Oborín), Uhu, Ondave (od Stročína po Hencovce), v Topli (od Poliakoviec po Giraltovce), Hornáde (dnes už hádam následkom znečistenia vymizol) a v Toryse (Ploské). Vzhľadom na údaje zo susedného Maďarska je možné, že sa kolok malý vyskytuje u nás aj v povodí Slanej a Bodvy, doklady o tom však chýbajú.

Hrebenáčka pásavá (obr. 3) je obyvateľkou nížinných riek. Vyskytuje sa nehojne. Len v niektorých častiach hlavného toku Dunaja sa, najmä v čase neresu, uloví častejšie. V Ipli stúpa po asi 120 m n. m. a 0,3 ‰ spádu, v Nitre po 120 m a 0,4 ‰, v Hrone po 150 m a 1,5 ‰, v Morave po 120 m a 0,6 ‰ a v riekach systému Tisy po 100 m n. m. a 0,5 ‰ spádu. Len v povodí Váhu bola zistená až v podhorskej zóne (Turiec). Jej výskyt zaznamenali v Dunaji (od Bratislavy po Štúrovo) a v jeho ramenách (Vojka, Sulavy), v Malom Dunaji (od Vrakuňa po Kollárovo), v Morave (po Hodonín, v minulom storočí po Olomouc), v Dúdvahu (Siladice), Váhu (po Trenčín), Turci (Martin), ďalej v Nitre (Lándor), Žitave (Hul), Hrone (po Vyšné nad Hronom), v Ipli (po Vyškovce), Tise, Bodrogu (v minulom storočí), Latorici (Leles, Bol), Laborci (Vojany, Oborín), v Uhu (Pavlovce).

Hrebenáčka vysoká (obr. 4) sa zatiaľ našla len v hlavnom toku Dunaja a v jeho veľkých prítokných ramenách, tiež v ústí Ipla v Lato-

rici. Je to však druh, ktorý bol opísaný iba nedávno, v roku 1974. Hrebenáčka vysoká uprednostňuje prúdiacu vodu.

Hrebenáčka obyčajná (obr. 5) je bežným, miestami hojným druhom. Preferuje limnické prostredie. Vyskytuje sa predovšetkým v nížinnej zóne, ale je známa aj zo zóny podhorskej (v Hrone nad 250 m n. m. a asi 2 ‰ spádu). Žije tiež v Oravskej priehrade a v Zemplínskej šírave. Zistili ju v Dunaji (od Bratislavy po Štúrovo), jeho ramenách, inundačných jazierkach a tiež v zavlažovacích kanáloch, ďalej v Malom Dunaji (od ústia Čiernej vody po ústie Váhu), vo Vážskom Dunaji (Nová Osaďa), v Morave (po Hodonín), Rudávke (Jakubov), Čiernej vode (Jurský Šúr), vo Váhu (po Piešťany), v Bielej Orave (od ústia do priehrady po Vavrečku), v Hraničnom Kriváni, Jelesni a Polhoranke, tiež v Oravskej priehrade. Ďalej v Oravici (na sútoku s Oravou), Nitre (od Lándoru po Nitru), Žitave (po Hul), Hrone (po Tlmače), Slatine (Zvolen), Tise, Bodrogu (v minulom storočí), Latorici (Bol, Leles), Laborci (Oborín, ústie do Latorice), Uhu (Pavlovce), Čiernej Vode (Senné), v Zemplínskej šírave, Okne (Bunkovce, Senné) a v Hornáde (Košice).

Miestom spoločného a poväčšine tiež najhojnejšieho výskytu všetkých sledovaných druhov sú hlavné riečiská veľkých nížinných tokov, predovšetkým však Dunaj. V súvislosti so začiatkom výstavby Dunajského vodného diela sa natiska otázka, aký osud stihne spomínané druhy po jeho dokončení. Podmienky v novovytvorenej nádrži budú vyhovovať hrebenáčke obývanej. Je dokonca predpoklad, že sa tento druh stane jedným z dominantných druhov budúcej vodnej nádrže. Na druhej strane sa dá takmer s istotou predpokladať, že hrebenáčka pásavá a hrebenáčka vysoká, ale aj zákonom chránené kolký (veľký i malý) vymiznú.